

Марія Ткачівська
(м. Івано-Франківськ)

УДК 811.161.2: 811.112.2

ЕТНОФОЛІЗМИ ЯК ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ПРОБЛЕМА

У статті подано визначення етнофолізмів, розглянуто передумови їхнього виникнення та проаналізовано їх. Запропоновано класифікацію етнофолізмів та окреслено труднощі їхнього перекладу. Здійснено також аналіз позначень «*хохол*», «*кацап*» і «*москаль*» та способів їхнього відтворення. Підґрунтям дослідження є приклади з творів сучасної української літератури та їхні переклади німецькою мовою.

Ключові слова: етнонім, етнофолізм, пейоративна лексика, відтворення, способи перекладу.

Постановка проблеми. Кожна нація має свій неповторний «відбиток стопи» в історії людства, який вирізняє її з-поміж інших народів, навіть якщо вони є близькими по духу і крові. Характерною рисою німців вважають їхню пунктуальність і порядок, англійців – чванливість та аристократичність, українців – гостинність, французів – вишуканий стиль і моду тощо. До того ж, кожна нація має свої погляди на манеру спілкування та етикет, культуру одягу, елементи побуту, дотримання традицій та звичаїв, отже, і свою культуру їжі та кулінарні вподобання. Наприклад, німці полюбляють квашену капусту, англійці – боби, голландці та швейцарці – сир, італійці – піцу та макарони, французи – жаб'ячі лапки. На Філіппінах і в Таїланді споживають смажених цвіркунів та скорпіонів тощо. Досить часто певні національні риси можуть стати об'єктом глузування з боку інших націй та етнічних груп: жаб'ячі лапки, макаронники, дедерони. Такі пейоративи в лінгвістиці називають *етнофолізмами*. Причиною насмішок можуть бути не тільки характерні особливості певного народу, але й расистські мотиви. Наприклад, *Nigger*, *Japse*, *Judensau*, *Zigeuner* та ін., які вважають особливо грубими образами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етнофолізми є малодослідженим явищем лінгвістики. Їм присвячували наукові розвідки Е. Баєр, Е. Клайрон, Г. Кон, Г. Гофманн, Л. Кретценбакер, К. Г. Шайбле, Д. Шмаукс, Е. Щепанська та ін. До важливих праць, у яких висвітлено досліджувану проблематику, належать: «Schimpfwörter der Griechen und Römer» (Г. Гофманн), «Schimpfwörter aus nationaler und aus religiös-konfessioneller Gegnerschaft» (Л. Кретценбакер), «Deutsche Stich- und Hieb-Worte. Eine Abhandlung über Deutsche Schelt-, Spott- und Schimpfwörter, altdeutsche Verfluchungen und Flüche» (К. Г. Шайбле). Проте переклад етнофолізмів досі залишається поза увагою науковців, що й зумовлює **актуальність** пропонованої статті.

Мета і завдання статті. Метою нашої статті є аналіз етнофолізмів та способів їхнього перекладу. До основних завдань належать: загальний аналіз етнофолізмів, їхня класифікація, огляд історичних передумов виникнення окремих етнофолізмів, окреслення труднощів перекладу, аналіз позначень «*хохол*», «*кацап*», «*москаль*» і способів їхнього перекладу. Підґрунтям дослідження є приклади з творів сучасної української літератури та їхні переклади німецькою мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Етнофолізми та їхня класифікація. Кепкування належить до однієї з форм дещо завуальованої образи, яка, залежно від ступеня інтенсивності ознаки та способу її викладу, завдає шкоди реципієнтові. Бажання мовця алегорично передати своє ставлення до адресата, провокує його до вживання іронії. Іронія – делікатний інструмент у руках мовців, який перебуває на витонченій межі між дозволеним і грубим. Для нанесення адресатові невідворотної кривди мовець ступає на вищий щабель приниження, вдаючись до безкомпромісного осуду, сарказму. Адресатом можуть бути не тільки співрозмовники, але й треті особи, події, ситуації, етнічні групи, лінгвокультури. В основу інвектив покладено певні риси, які вважаються негативними або вартими кепкування з позиції опонентів.

Термін *етнофолізм* (*Ethnophaulisms*; від **дав.-гр.** *ἔθνος éthnos* – «плем'я», «етнос» + *φαῦλος, phaulos* – «поганий», «нікчемний», «маловартісний», «малозначущий») – занижене позначення етнічної групи, сягає 1944 року і належить американському психологу Абрагаму Робаку. Мова йде про пейоративну лексику, зокрема про занижену оцінку, дану однією етнічною групою іншій за допомогою позначень з негативною конотацією [7].

Етнофолізми – це лексичні одиниці та вирази, що належать до пейоративної лексики, спрямовані на вираження недружелюбного ставлення однієї лінгвокультури / етнічної групи / країни до іншої та до її мовців. Залежно від мети й причини виникнення таких найменувань вони можуть мати комічний (здатний викликати сміх) чи принизливий характер (здатний маніфестувати чи припускати що-небудь за менш важливе, ніж воно є насправді). Такі позначення часто сприймають як непристойні для їхнього публічного вживання. Більшість із них часто мають історичне підґрунтя.

Спираючись на семантичні характеристики, етнофолізми можна поділити на такі групи: 1) позначення, пов'язані зі звичаями, традиціями, окремими звичками, культурою їжі тощо: *Krautfresser, Kartoffelfresser, Spaghettifresser, Froschfresser, бульбаш*; 2) позначення, пов'язані із зовнішнім виглядом: *Langnasen, Schlitzaugen, хохол*; 3) позначення, пов'язані із предметами побуту: *ватники*; 3) позначення, пов'язані із територією, місцем проживання певних етносів та народностей (країна/частина країни, континент): *Ossis, Wessis, Latinos*; 4) позначення, в основі яких лежить відоме прізвище, типове ім'я тощо: *Fritz, Piefke, Iwan*; 5) позначення, в основі яких – етнонім: *Polack*; 6) позначення, утворені від назви держави: *дедерони*, (від *DDR*); 7) інші позначення (загадкові, невмотивовані, які не мають етимологічного підтвердження тощо).

2. Непорозуміння між народами та його вираження в мові. Непорозуміння між народами існувало в різні часи, що знаходить свій відбиток у мові. Сюди належать також фразеологічні одиниці (ФО), зафіксовані в багатьох мовах. Наприклад, вислів «*Das ist mir ein böhmisches Dorf*» (досл. укр: «це для мене богемське село», тобто, «це мені незрозуміло») сягає часів Габсбурзької монархії. Слов'янські назви в Богемії у ті часи звучали для німців незрозуміло і дивно. Інші народи у такій ситуації кажуть, що це для них «іспанське село», напр.: «*To je pro mě španělská vesnice*» (чеська мова), «*To je pre mňa španielska dedina*» (словацька), «*To su za mene španska sela*» (сербська), «*To su za mene španska sela*» (хорватська). Подібний фразеологізм існує також і в німецькій мові: «*Das kommt mir spanisch vor*». Вважають, що він виник завдяки іспанському Карлу V, який із 1519 р. також був німецьким імператором. Він прибув зі своєю іспанською свитою. Німецькому двору були незрозумілі придворні церемонії, багато чого видавалося дивним, у прямому розумінні слова – іспанським. У крутійському романі «*Simplicissimus*» є літературне підтвердження цього: «*Bei diesem Herrn kam mir alles wiederwertig und fast spanisch vor*». Подібно це звучить

у нідерландській мові: «*Dat kuumt mi spaansch vor*». Англіїці в такому разі згадують греків: «*That's Greek to me*» або «*It's (all) Greek to me*». Вважають, що англійський вислів виник із прямого перекладу латинського «*Graecum est, non legitur*» («це по-грецьки, не читається»). Ченці вживали цей вираз у період Середньовіччя, коли не знали грецької мови. Його середньовічна версія вживається у В. Шекспіра в «Трагедії Юлія Цезаря»: «*it was Greek to me*». Здивування і нерозуміння італійці висловлюють словами «*Mi sembra tedesco*» (досл. укр. «це видається мені німецьким»). Інші лінгвокультури в подібних ситуаціях звертаються до китайської мови: «*Це для мене китайська грамота*» (українська), «*Ez nekem kínai*» (угорська), «*Esto me suena a chino*» (іспанська) та ін. Для їдиш «китайською грамотою» є арамейська мова, для турецької – французька, перської – японська, для японської – китайська і т.ін. [див.13]. ФО «*Das kommt mir spanisch vor*» стала назвою для цілої низки книг (автори: Andrea Parr, Franz Sidler, Dr. Corina König-Linek, Bernd F. W. Springer, Klaus Densow та ін.). Безумовно, не тільки мова стояла на заваді порозуміння з багатьма етносами. Більш істотними були недружні стосунки між ними, боротьба за сфери впливу, репутація серед інших етносів тощо, що слугувало причиною для конфліктів, розбрату, зневаги та глузування.

3. Етнофолізми і їхній зв'язок з історичним минулим. Історія людства передбачає взаємодію між окремими малими / великими групами людей, етносами. Це є не лише процес співіснування, але й взаємовпливу одних на одних, що призводить до появи спільних / різних інтересів, планів, дій. Міжетнічна взаємодія сприяє зближенню етносів та їхніх представників, стимулює взаєморозуміння та інтеграцію. Проте історія демонструє не лише позитивні аспекти співіснування етносів, але й протилежні процеси: ворожнечу, ненависть, заздрість, боротьбу за територіальне панування та ринки впливу, війни, отже, й інформаційні. Саме одним з їхніх наслідків є поява етнофолізмів.

Іронізування та применшення вартості одних етносів в очах інших залежить від багатьох чинників: поразки / перемоги у війні, ворожі / недружні стосунки між країнами-сусідами, інша релігія, а також заздрість, відчуття вищості / меншовартості, прихована конкуренція, борг за стосунки в минулому тощо. Інвективні стратегії стосуються певних характеристик етносу, стереотипів поведінки його представників, їхнього зовнішнього вигляду, звичок, дій тощо. Зокрема, у К. Г. Шайбле знаходимо, що під час поразки саксонців відомою була лайка: *you shall hold me a Saxon! I will be called a Saxon!* [18, с. 53]. Одним із важливих джерел утворення етнофолізмів є зоонімічна інвектива. Наприклад, жителів Тюрингії та Саксонії до XVIII століття називали *Heringsnasen* [10, с. 11].

Етнофолізми можуть виникати спонтанно або бути пов'язані з певною ситуацією. Наприклад, слово «*Piefke*», яким австрійці ляляли німців, сягає 1866 року. Йдеться про місцевість Гензерндорф біля Відня, де пруські солдати вийшли на парад для святкування перемоги над австрійцями в битві за Кьонігсгрец. Парад супроводжувався маршем, який написав з нагоди цієї перемоги улюблений на той час пруський капельмайстер, військовий музикант Йоган Готтфід Піфке. Диригував оркестром його брат Рудольф. Австрійці супроводжували пруське військо вигуками: «*Die Piefke kommen!*».

Деякі етнофолізми мають давнє історичне минуле і побутують у мові до сьогодні, інші – стали архаїзмами. Наприклад, ще в давнину греків у знатних римських домах зневажливо називали *Graeculi*. Зі свого боку греки називали інші народи *варварами* [14]. Л. Кретценбакер також наголошує на часовій обмеженості окремих лайливих слів. До того ж, науковець зазначає, що деякі з них є загадковими, інші – можуть змінювати адресата.

Зокрема, румунське лайливе слово *rapistas* було спрямоване не проти католиків, а проти кожного, хто походив із Заходу. Дослідник наводить приклад із лайливим словом «*Grek*», яке у XII столітті для росіян вважалося лайливим через повну залежність від Візантії, «*Schwein*» для християнина із вуст мусульман було лайкою («*Schweinfresser*»): тих, хто їсть свиняче м'ясо, вважали нечистими. У Німеччині лайливим було слово «*Türke*», раніше нічим не пов'язане із трудовими мігрантами. Автор пояснює його негативну конотацію, пов'язану швидше із релігійними мотивами (інша віра, інша ментальність). Відповідно, жителі Османської держави вважалися «*Ungebildete*», «*Hinterwäldler*», а ті, що перейшли в їхню релігію (сербохорвати) «*Vertürkter*» [16, с. 70; с. 67-82]. Порівняймо з українською: *турок*, *затурканий* (забитий, отупілий, загнаний).

Деякі лексичні одиниці виходять з ужитку через те, що сьогоднішні могли б стати образою певної нації чи інкорпорувати расистський відтінок. Наприклад: *Negeroornig*, *Judeschuel* у Швейцарії. Практично не вживають етнофолізми, пов'язані з фашистським минулим. Зникають не лише етнофолізми, але й позначення, що походять від певних етнонімів чи етнофолізмів, які з огляду на сьогоднішній день можуть спровокувати незадоволення певних прошарків населення. У Німеччині упаковки, на яких ще кілька років тому було написано «*Negerkuss*» чи «*Mohrenkopf*» замінили на «*Schokokuss*». Через расистську конотацію в офіційному вжитку уникають лексем *Neger* та *Mohr*. Щось подібне спостерігаємо з назвою страви «*Zigeunerschnitzel*», яка зникла з німецьких меню. Також більше не вживають лексеми «*Negerschweiß*» та «*(widerwärtiges) chinesisches Rauschmittel*», що належали до синонімічного ряду евфемізмів слова «*Тее*» і зафіксовані в словнику А. Мачоса «*Scherz, Spott und Hohn in der lebenden Sprache*» [17]. Після завершення Другої світової війни, а також у зв'язку із примиренням росіян із німцями, відійшли в минуле етнофолізми «*Фріци*» та «*Ганси*».

4. Етнофолізми та німецька лінгвокультура. Позначення трудових мігрантів.

Німці не відзначаються особливо широким вокабуляром етнофолізмів. Деякі з етнофолізмів належать до повсякденного спілкування, інші – зафіксовані в словниках, але вживаються рідко. До найбільш вживаних на території Німеччини етнофолізмів належить *der Kanake*, -n. Через швидкий ріст економіки ФРН у 50-х роках XX століття та нестачу робочої сили німецький уряд запрошував на роботу іноземців. З початку 60-х років до Німеччини прибувають гостьові робітники з Туреччини, яких разом з арабами називають канаками [4] – *der Kanake*, -n. За словником Дуден *der Kanake*: 1. Корінний житель тихоокеанських островів, особливо Нової Каледонії; 2. Здебільшого: [ka 'nakə] (грубо, зневажливо) іноземець, який належить до іншого, чужого етносу (дискримінаційне лайливе слово); 3. Здебільшого: [ka 'nakə] (розм. зневажливо) людина, яку зневажають, ненавидять (часто як лайливе слово) [12]. Позначення *Kanak* належить до етнофолізмів з високим рівнем експресії і вживається як у розмовній мові, так і в публіцистичних текстах, художній літературі. Наприклад, у книзі Т. Пете «*Vom Gastgeber zu Kanaken*», чи Ф. Заїмоглу «*Kanak Spak. 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft*» та «*Kopffstoff. Kanak Sprak vom Rande der Gesellschaft*» та ін. Етнофолізм «*Katzelmacher*» (також «*Katzlmacher*») вживається для позначення перших італійських гостьових робітників у 50-60 роках минулого століття. Походив, з одного боку, від «*Kesselmacher*» (лат. *catinus*, ст.в.нім. *chez(z)il*, сер.в.нім. *kezzel*, сьогодні: *Kessel* (прибулі італійські ремісники, які виробляли кухонне приладдя, особливо ложки, у розмовній мові *Gatz(el)*) [12]. Д. Шмаукс порівнює їх з бродячими котами, які всюди зачинали котиків [19]. Сьогодні – цей етнофолізм належить до рідковживаних.

Етнофолізми на позначення стосунків між німцями та французами. Здавна відома «приятель» між німцями та французами, унаслідок чого в XIX столітті для позначення німців виникло слово *BOCHE*, яке походить від «*ALBOCHE*» і складається із префікса «*al*», скорочено «*allemand*» (німецький; *deutsch*) і «*boche*», (під впливом: *saboch* = голова, череп) («*tête de boche*»). Про німців говорили, що ті мають твердий або дерев'яний череп (порівн.: «*Dickkopf*» або «*Holzkopf*»). В іспанській мові з цього приводу існує позначення «*cabeza cuadrada*» (*Quadratschädel*) [15]. Раніше «*boche*» позначало товсту дерев'яну кулю (напр. «*Kegelkugel*»); *la boche: die Holzkugel, le boche: der Holzkopf, l'Alboche: der holzköpfige Deutsche*, скорочено «*boche*». Відомий німецький виробник електроприладів *Robert Bosch GmbH* з успіхом використав цей етнофолізм для сміливої реклами: «*C'est bien, c'est beau, c'est Bosch*» – «*Das ist gut, das ist schön, das ist Bosch*» (укр.: «*Це добре, це гарно, це – Бош*») [9]. Німці ж у відповідь не могли продемонструвати свою креативність, окрім вживання етнофолізму «*Froschfresser*» («жабоїди»), яке позначало чужу для них культуру їжі. Варто зауважити, що сьогодні багато етносів називають французів «жабоїдами». (Згідно з однією з версій, англійці під час війни з Наполеоном називали французів через їхню пристрасть до жаб'ячих лапок «*Frogs*»). Наслідком не дуже «люб'язних» взаємин з французами стало те, що німці вважали їх «*Erbfeinde*» («заклятий ворог, ворог у кількох поколіннях; бере початок від панування Людовіка XIV). Раніше це слово вживали для позначення дідька. За словником Дудена, 1) *Volk, das seit Generationen als ständiger Feind bekämpft wird* («*Deutsche und Franzosen galten lange Zeit als Erbfeinde*»); *seit Langem verhasster Gegner*; 2) (*verhüllend*) *Teufel* [12]. У XV столітті ним послуговувалися лише для позначення турків [8, с. 126].

Етнофолізми на позначення стосунків між німцями та поляками. З огляду на історичний розвиток взаємин між поляками й німцями в польській мові виник цілий арсенал негативних позначень німців, більша частина яких належить до певного історичного періоду і сьогодні не вживають: *Fryce, Prusaki, Adolfki, Helmuty, Hitlerowcy, Gestapowcy, Pierdoły saskie, Szkopy*. Уживаний етнофолізм «*Szwab*» («шваб») вживають не тільки на позначення швабів, але й німців узагалі (баварців, саксонців тощо). Польська дослідниця Е. Щепанська виокремлює такі позначення німців у польській мові: *Szkop, Szwab, Adolf, Helmut, Fryc, Niemiaszek, Niemra, Dederon, Enerdowiec, Enerdus, Erefenowiec* [20, с. 170]. Результатом прохолодних історичних взаємин між німцями та поляками стали вислови: «*Du Polacke!*» [13]), «*Das ist ein polnischer Haushalt*», «*Das sieht aus wie bei Polacken*», «*wie Polnisch rückwärts*» («щось є незрозуміле») та ін.

Інші етнофолізми в німецькомовній лінгвокультурі. У німецькому вокабулярі існують також інші етнофолізми. Наприклад, австрійці – «*Ösis*», чехи – *Ötzis*, росіяни – «*Iwans*» (застаріле). У соціалістичній НДР громадян колишнього Радянського Союзу позначали словом «*Freunde*». «Взаємна приятель» між росіянами та німцями була настільки «міцною», що ці назви перенесли в обох мовах на позначення таргана: росіяни називали його *прусаком*, а німці – *der Russe*. Жителів туманного Альбіону, англійців, німці називають *Tommys / Tommys* (позначення британських солдатів; походить від імені *Thomas*), *Limies / Limeys* (виникнення позначення пов'язують із англійськими моряками, яким за розпорядженням британського адміралітету від 1795 року видавали лаймовий сік); американців – *Amis*, нідерландців – *Käsköpfe*, китайців – *Schlitzaugen*, турків – *Ölaugen, Kanacken* (вже згадуване вище). У німецькому, як і в англійському та французькому мовних просторах, для позначення італійців існує обценна або іронічно-глузлива назва «макаронники» – *Makkaronifresser* (фр. *macaronis*).

Як вже зазначалося, етнонім може слугувати негативним позначенням певної етнічної групи. Наприклад, для позначення заниженої оцінки чехів, австрійці кажуть: «*Du bist a Tschech*», синонімом якого є «*Du bist a Trottel*». Для протиставлення можна навести приклад вияву вищості однієї лінгвокультури над іншою, що фіксує словник берлінської лайки: «*Det jeht nich wie bei Preußens*» – «*He tak, як у прусів*» (позначення неохайності інших етносів) [11, с. 70].

Етнофолізми на позначення різних народів. Позначення німців в інших лінгвокультурах. Різні лінгвокультури мають у своєму вокабулярі низку етнофолізмів на позначення німців. У Нідерландах їх називають *Moffen* (від *Mof*; відоме із попередніх століть як *Muff*; під час Другої світової війни вважалося як нацист), на півдні Нідерландів – *pruiusj* (*Prüsch*, від *Preußen*); у Хорватії, Швейцарії – *Schwaben*, у Бразилії – *chucrutes* (від *Sauerkraut*), у Великобританії: *Krauts* (одна із попередніх назв – *Fritz*), в Росії – *фріци* (заст.). Остання назва сягає часів Першої світової війни і походить від зменшувальної назви популярного в XIX столітті імені *Friedrich*, особливо шанованого у Пруссії (*Friedrich der Starke*). Активне вживання цього етнофолізму припадає на час Другої світової війни.

Існує також ціла низка узагальнених позначень. Наприклад: у Китаї білих людей (американців та європейців) називають «*Langnasen*» (*довгоносі*), а в Таїланді – *Farang* (походить від *farangssä* – французький; французи були першими європейцями у Таїланді). *Farang* не вважається лайкою, хоча в контексті може вживатися занижено («*Der versteht das eh nicht, der ist nur ein dummer, kleiner Farang*»). Жителів Лаосу у Таїланді – називають *Lao*, що є лайливим словом. Деякі нації гордяться тими назвами, які їм дають інші. Наприклад, новозеландців називають «*Kiwis*» (позначення, якими себе називають народності, не є етнофолізмом).

Польська дослідниця Е. Щепанська здійснює порівняльний аналіз польських та чеських етнофолізмів на позначення деяких націй: 1) росіян: чес. *Rusák* – пол. *Rusek*, чес. *Iván* – пол. *Iwan, Moskal, Ruski, Bolszewik, Kacap, Sowiet, Wańka*; 2) італійців: чес. *Ièko* – пол. *Italiano*, чес. *Taliján* – пол. *Italianiec*, чес. *Taloš* – пол. *Makaroniarz*, чес. *Makarón, Špaget'ák*; 3) французів: чес. *žabák* – пол. *žabojad*, чес. *žabožrout* – пол. *Frantl*, чес. *Frantik* – пол. *Francek*, чес. *Francouzák, Šnekožrout, Slimakožrout*; 4) американців: чес. *Amerikán* – пол. *Amerykaniec*, чес. *Amik* – пол. *Jankes*, чес. *Jankej, Jenkys, Jenký Dudlouš*; 5) англійців: чес. *Anglán* – пол. *Angol*, чес. *Brityš* – пол. *Fajfoklok*; 6) югославів: чес. *Jugo* – пол. *Jugol*, чес. *Jugoš, Jugovìè*; 7) китайців: чес. *žlut'ák* – пол. *žółtek*, чес. *Rákos* – пол. *Kitajec*, чес. *Rákosník*; 8) німців: чес. *Skopčák* – пол. *Szkop*, чес. *Skopoun* – пол. *Szwab*, чес. *Saksik* – пол. *Adolf*, чес. *Sasík* – пол. *Helmut*, чес. *Fric* – пол. *Frys*, чес. *Němčour* – пол. *Niemiaszek*, чес. *Němčurák* – пол. *Niemra*, чес. *Dederón* – пол. *Dederon*, чес. *Dojčák* – пол. *Enerdowiec*, чес. *Dojč* – пол. *Enerdus*, чес. *Voš* – пол. *Erefenowiec* [20, с. 270].

Упродовж століть по-різному складалися стосунки українців із сусідами росіянами, білорусами, поляками, євреями. З'являються зневажливі назви для росіянина – *кацан*, *москаль*, єврея – *жид*, білоруса: *бульбаиш*, *бацькун*, поляка – *лях*, угорця – *мадярон* та ін. На позначення українця серед росіян побутують етнофолізми *хохол*, *укрон*.

5. Переклад етнофолізмів. Переклад етнофолізмів належить до обділених увагою трансляторних проблем. Аналізуючи твори сучасних українських письменників та їхній переклад, надibuємо низку етнофолізмів, які становлять проблеми для перекладача. Це означає, що для їхнього відтворення передусім необхідні фонові знання, отже й знання походження певних позначень. До того ж, важливою проблемою є відсутність українсько-

німецьких словників, що спонукає перекладачів до використання російсько-німецьких лексикографічних джерел, у яких можливі неточності перекладу або ж відсутність етнофолізму.

При відсутності етнофолізму в перекладних словниках перекладач підбирає позначення, яке мало хоча б наближено передати закладену в ньому конотацію та приховану чи відкриту іронію / сарказм. Переклад етнофолізму за допомогою нейтрального етноніма спрощує текст. Заміна одного етнофолізму іншим відтворює стиль висловлювання, але іноді може заплутати читача.

Для дослідження перекладу етнофолізмів беремо найбільш уживані позначення українців та росіян *хохол*, *москаль* та *кацап*. Проаналізувавши лексикографічні джерела, видані в Росії та Україні, надибуємо різні тлумачення перелічених етнофолізмів. Наприклад, Словник української мови (СУМ) подає тлумачення лексичної одиниці *Хохол* як зневажливу назву українця [3]. Відповідно, у словнику Даля, крім значення цієї лексеми, подано навіть зневажливі порівняння: «*Хохол, украинец, малоросс; хохлячка, хохлушка ж. Хохол глупее вороны, а хитрее черта. Хохол не соврет, да и правды не скажет*» [5]. Лексему *москаль* жоден із українських словників не трактує в негативному значенні. І СУМ, і словник Б. Грінченка подають значення: *солдат, росіянин, великорос* [2]. У словнику Даля натрапляємо: «... все русское, кроме Дона или Украины» [5]. Обширніше трактування є у словнику Ожегова: «На Украине и в Белоруссии: прозвище русских, а также (стар.) солдат» [6]. Тому, щоб правильно передати конотацію слова «москаль» іноземною мовою, перекладачеві доводиться переглянути чимало довідкової літератури. Подібне спостерігаємо і з лексемою *кацап*. Словник Даля подає скупі інформації: «КАЦАП м. южн. прозвище, данное малорусами великорусам, москаль, но последнее означает б. ч. русского солдата, военного» [5]. У словнику Ожегова взагалі відсутня така словникова стаття. Якщо словник Б. Грінченка подає нейтральне значення: *кацап* 1) Великороссіянинъ. Кацапка, -ки, ж. Великороссіянка [2], то в СУМі наявна негативна конотація: «*Каца́п*, а, чол., заст. У розм. зневажлива назва росіянина» (СУМ). Найширше це слово розтлумачено в «Етимологічному словнику української мови», де зазначено: «*Каца́п* (заст., розм., знев.) росіянин. п. касар, ч. Касар, очевидно утворена від цап за допомогою специфічного компонента ка- як жартівливе позначення людей, що носять довгі бороди». За Д. Яворницьким, «кацап» має тюркське походження: тур., крим.-тат., аз. *kassar* («м'ясник») [1]. Раніше українців називали не лише *малоросами*, а й *руси́нами* або *руте́нами* (нім. *Ruthenen*), а великоросів – *московітами* / *московитами* (нім. *Moskowiter*).

Аналіз відтворення прикладів із творів сучасних українських письменників на німецьку мову на основі етнофолізмів *хохол*, *кацап* та *москаль* дає змогу виокремити такі способи перекладу:

1) етнофолізм → зафіксований у словнику етнонім / нейтральне позначення / старе позначення (позначення із попередніх епох). Наприклад: *кацап* – *Moskowiter* (укр.: «*Всі кацапи – дурні псиська (...) на фіга вони Си-Пу-Си-Пу розвалили, га?* – нім.: «*...Alle Moskowiter sind dumme Hunde (...) wozu zum Teufel haben sie die U-de-eS-eS-eR zerschlagen, he?*» (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці»); *москаль* – *Moskowiter* m -s, = (укр.: «*Добре, що хоч коло нас москалем не смердітиме*» – нім.: «*Gut, daß zumindest hier unten bei uns nicht nach Moskowiter riechen wird*» (Ю. Андрухович «Дванадцять обручів»); *хохол, сержантти-хохли* – *ukrainische Sergeanten* (укр.: «*...оскаженіло ревні служачки, достоту сержантти-хохли в совєцькій армії...*» – нім.: «*übergeschnappte, übereifrige Bedienstete, Punkt für Punkt die*

ukrainischen Sergeanten in der Sowjetarmee...» (О. Забужко «Польові дослідження українського сексу»); *хохол* – *Kleinrusse* m -n, -n (укр.: «... та тільки ж Москві, вибачте на слові, до спини була згода якихось там хахлів» – нім.: «...doch in Moskau, entschuldigen Sie den Ausdruck, ging das denen am Arsch vorbei, was die Kleinrussen da meinten» (О. Забужко «Музей покинутих секретів»);

2) етнофолізм мови оригіналу → етнофолізм мови-перекладу. Наприклад: *канап* – *Iwan*, -s. (укр.: «*Кацани не хотіли, щоб бандеровець-перебіжчик приїжджав тут зі своїми грошима*» – нім.: «*Die Iwans wollten nicht, daß der fahnenflüchtige Banderowez mit seinem Geld hierherkam*» (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці»);

3) транскрипція / транслітерація: *хахол*, рос. *хохол* – *Chachol* m (укр.: «*От якщо уявити собі такого питомого внутрішнього українця, того, що російською називається хитрий хахол, то це був він*» – нім.: «*Wenn es den typischen ukrainischen Charakter gibt, das, was man auf russisch als gewieften Chachol bezeichnet, dann war er es*» (Ю. Андрухович «Таємниця»);

4) перекладацькі інновації: *кацанка*, -и, -и, ж. – *Russen-Tusse* f =, -s (укр.: «*...як мав тут одну кацанку дурну*» – нім.: «*...was du hier für eine dumme Russen-Tusse hattest*» (Ю. Андрухович «Московіада»).

Ті самі етнофолізми можуть бути відтворені по-різному. Наприклад: *москаль*: 1) *Moskowiter* (укр.: «*Так говорили наші предки задовго до приходу москалів на галицькі землі, які зрусифікували все, що лиш піддавалось русифікації*» – нім.: «*So haben unsere Vorfahren gesprochen, lange bevor die Moskowiter in galizische Gefilde eindringen und alles russifizierten, was zu russifizieren war*» (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці»); 2) *Russe* m -n, -n (укр.: «*У Львові завжди залишається приблизно та сама кількість сволоти, божевільних, патріотів, громадян, міщан, богемів, рогулів, москалів – усіх категорій населення*» – нім.: «*In Lwiw bleibt die Zahl von Groß- und Kleinbürgern, Banditen, Irren, Bohemiens, Patrioten, Russen, Tussen, Prussen*» (Ю. Андрухович, есе); 3) *Moskauer* m -s, = (укр.: «*Москаль для того, щоби всніти зрусифікувати більше українців, навіть перевів усі свої цигелики на годину назад*» – нім.: «*Der Moskauer hat sogar seine Uhr um eine Stunde zurückgestellt, um mehr Ukrainer russifizieren zu können*» (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці»). Як бачимо, етнофолізми *москаль* та *кацан* перекладені за допомогою лексеми *Moskowiter*. Слово *московити* – одна з найуживаніших назв мешканців Московії (назва Великого князівства Московського та Московського царства). Словник Даля не подає такого значення, як і словник Грінченка та Етимологічний словник української мови. У кількох німецьких інтернет-джерелах натрапляємо на позначення *Moskowiten* як «*жителі Москви*». Лексема *Russe* призводить до нейтралізації етнофолізму, а позначення *Moskauer* подає його звужене значення. Варто зазначити, що на кількох німецьких інтернет-сайтах знаходимо позначення *Moskowiter* та *Moskauer* із характеристикою «синоніми» (пор. з універс. нім.-рос.сл.: «*Moskowiter* -s, 1) ист. москвитянин, 2) россиянин; русский»). Безумовно, важко однозначно схвалювати чи заперечувати той чи той спосіб перекладу етнофолізмів. Їхня нейтралізація призводить до втрат на рівні іронії та ставлення одного етносу до іншого. Вдалішим способом перекладу етнофолізму вважаємо його відтворення за допомогою відповідника в мові перекладу (*кацани* – *die Iwans*). Використання транскрипції потребує коментаря. Звуження значення (*москалі* – *Moskauer*) також призводить до підміни понять (*москалі-москвичі*) і до перекладацьких втрат. Найвдалішим, на нашу думку, є відтворення етнофолізма за

допомогою транскрипції з коментарем. Як бачимо, переклад етнофолізмів здебільшого не відтворює ставлення одного етносу до іншого й не передає їх сарказму та іронії.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Етнофолізми є однією з вузьких ланок лінгвістики. Оскільки вони досить рідко трапляються в текстах, це позначається і на відсутності відповідних трансляторних досліджень. Залишаючись досі малодослідженою ланкою трансляторики, переклад етнофолізмів потребує більшої уваги науковців. Відсутність двомовних словників призводить до того, що під час перекладу творів сучасних українських письменників німецькою мовою перекладачі нерідко вдаються до російських словників, які не завжди точно відтворюють або й узагалі залишають поза увагою етнофолізми. Найвні на сьогодні трансляторні практики фіксують такі можливості відтворення етнофолізмів: етнофолізм мови оригіналу → зафіксований у словнику етнонім / нейтральне позначення; етнофолізм мови оригіналу → етнофолізм мови-перекладу; транскрипція / транслітерація та перекладацькі інновації. До найбільш дієвих способів перекладу належить транскрипція з коментарем. Звісно, це не повний перелік можливих перекладацьких рішень. Перспективою дослідження є аналіз способів відтворення низки інших етнофолізмів у перекладах творів сучасних українських письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – Київ : Наук. думка, 1982–2006.
2. «Словарь української мови». Борис Грінченко. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hrinchenko.com>.
3. Словник української мови: в 11 т. / Укладачі А. А. Бурячок, В. В. Винник, Г. М. Гнатюк та ін. – Київ : Наук. думка, 1970–1980.
4. Ткачівська М. Р. Kanak Sprak та її потенційні можливості / М. Р. Ткачівська // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – № 6 (331). – 2016. – С. 235–240.
5. Толковый словарь живаго великорусского языка Владимира Даля. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovardalja.net>.
6. Толковый словарь русского языка Ожегова С. И. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ozhegov.textologia.ru>.
7. A dictionary of international slurs (ethnophaulisms): with a supplementary essay on aspects of ethnic prejudice / by A. A. Roback. Waukesha, Wis. : Maledicta Press, 1979. – 324 p.
8. Bayer Erich (Hrsg.): Wörterbuch zur Geschichte. Begriffe und Fachausdrücke (= Kröners Taschenausgabe. Bd. 289). 4., überarbeitete Auflage. Alfred Kröner. – Stuttgart, 1980.
9. Clairon Elsa. Das Wort: «Boche», «Chleu», und «Fritz». 5. September 2004. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sites.arte.tv/karambolage/de/das-wort-boche-chleu-und-fritz-karambolage>.
10. Cohn, Hugo. Tiernamen als Schimpfwörter. Prof. Dr. Hugo Cohn. Wissenschaftliche Beilage zum Jahresbericht der Dreizehnten Städtischen Realschule zu Berlin. Ostern. – Weidmannsche Buchhandlung. – Berlin, 1910. – 27 S.
11. Das neue Berliner Schimpfwörterbuch. Haude & Spenerische Verlagbuchhandlung. – Berlin, 1986.
12. Duden Wörterbuch. Die deutsche Rechtschreibung. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.duden.de/rechtschreibung>.
13. Duden. Zitate und Aussprüche. Herkunft und aktueller Gebrauch. Rund 7500 Zitate von der klassischen Antike bis zur modernen Werbesprache. Band 12. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Hrsg. von der Dudenredaktion. Dudenverlag Mannheim et al., 2002.

14. Hoffmann, Gustav. Schimpfwörter der Griechen und Römer / Gustav Hoffmann. – Berlin : Gaertner, 1892. – 33 S.
15. Hubert Roland, Marnix Beyen, Greet Draye (Hrsg). Deutschlandbilder in Belgien : 1830–1940. – Münster : Waxmann, 2011. – 478 p.
16. Kretzenbacker Leopold. Schimpfwörter aus nationaler und aus religiös-konfessioneller Gegnerschaft. In: Stereotypenvorstellungen im Alltagsleben. Festschrift für Georg R.Schroubek zum 65. Geburtstag. Hrsg.: Helge Gerndt. Münchener Vereinigung für Volkskunde e.V. – München, 1988.
17. Matschoss Alexander. Scherz, Spott und Hohn in der lebenden Sprache /Alexander Matschoss. Berlin ; Leipzig : Verlag W. de Gruyter, 1931. – 60 S.
18. Schaible Karl Heinrich. Deutsche Stich-und Hieb-Worte. Eine Abhandlung über Deutsche Schelt-, Spott- und Schimpfwörter, altdeutsche Verfluchungen und Flüche. 1885. – 91 S.
19. Schmauks Dagmar. Zickenkrieg und Hengstparade. Tiernamen als geschlechtsbezogene Schimpfwörter in den Boulevardmedien und im Internet. KODIKAS / CODE Ars Semeiotica-Volume, 31. No. 3–4. – Gunter Narr Verlag Tübingen, 2008.
20. Szczepańska E. Etonimy deprecjonujące a stereotypy językowe w czeszczyźnie i polszczyźnie. – „Bohemistyka”, 2006. – S. 265–272. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2006/ART_Szczepanska.pdf.

Ткачивска Мария. Этнофолизм как переводческая проблема

В статье дается определение этнофолизм, осуществляется их анализ и рассматриваются предпосылки их возникновения. Предлагается классификация этнофолизмов и определяются трудности их перевода, также осуществляется анализ обозначений «хохол», «кацап» и «москаль» и способов их воспроизведения. Исследование базируется на основе примеров из произведений современных украинских писателей и их переводов на немецкий язык.

Ключевые слова: этнофолизм, этноним, пейоративная лексика, воспроизведение, способ перевода.

Tkachivska M. Ethnophaulisms as a translation problem

Ethnophaulisms are defined as lexical units and phrases, which are a constituent part of pejorative lexicon, and are expressing an unfriendly attitude of one linguistic culture or ethnic group towards another. They still make up a poorly studied field of the modern linguistics. The article provides the definition of ethnophaulisms, their analysis and reasons of their appearance in languages. The author comes up with a classification of ethnophaulisms as well as explains the difficulties in their translation. The article analyses the notions «хохол» (khokhol), «канан» (katsap), and «москаль» (moskal), as well as the ways of their reproduction. The paper conducts the research on the basis of works by modern Ukrainian writers and their German translations. According to their semantic characteristics ethnophaulisms can be divided into the following groups: 1) notions connected with customs and traditions, particular habits, food culture etc.: Krautfresser, Kartoffelfresser, Spaghettifresser, Froschfresser; 2) notions connected with appearance: Langnasen, Schlafaugen; 3) notions connected with the articles of clothes: ватники; 4) notions connected with territory, place of living of particular ethnic groups (a country/ a part of a country, a continent): Ossi, Wessi, Latinos; 5) notions which are derived from a well-known or common name etc.: Fritz, Piefke; 6) notions which appeared due to ethnonyms: Polack; 7) notions connected with a name of a country; 8) other notions (often they are mysterious, weird, lack explanation or it is hard to prove their etymology roots).

Due to the lack of bilingual pejorative dictionaries it is quite complicated for a translator to deal with ethnophaulisms. The existing translation ways might be summed up as follows: a source language ethnophaulism → a dictionary ethnophaulism/a neutral word; a source language ethnophaulism → a target language ethnophaulism; a source language ethnophaulism → transcribing and translational innovations. One the most effective ways to translate an ethnophaulism is to use a combination of transcribing and commentary.

Key words: *ethnophaulism, ethnonym, pejorative lexicon, reproduction, translation methods.*

Статтю подано до редколегії 05.05.2017